

*Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Interdiszciplináris Doktori Iskola
„Európa és a magyarság a 18–20. században” Doktori Program*

Szuly Rita

**KATOLIKUS ALSÓPAPSÁG A GYŐRI
EGYHÁZMEGYE VASVÁRI FŐESPERESSÉGÉBEN A
18. SZÁZADBAN**

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Témavezető:

Dr. habil. Forgó András PhD
egyetemi docens

Dr. habil. Gőzsy Zoltán PhD
tanszékvezető egyetemi docens

Pécs, 2021.

I. A DOKTORI ÉRTEKEZÉS FELÉPÍTÉSE

I. BEVEZETÉS ÉS PROBLÉMAFELVETÉS

I.1. A kutatási téma körvonalazása és a módszer bemutatása

I.2. Köszönetnyilvánítás

I.3. A dolgozat felépítése, cél és hipotézis

I.4. Historiográfia és források

I.4.1. Historiográfia

I.4.2. Források

I.4.2.a Egyházlátogatási jegyzőkönyvek és összeírások a győri egyházmegyéről

I.4.2.b A források szerkezete, felépítése

Visitatio Canonica Batthyaniana, 1754–1758

A vizitátor: gróf Batthyány József

Visitatio Canonica Sziliana, 1778–1781

Conscriptiones 1733, 1748

II. A GYŐRI EGYHÁZMEGYE A 18. SZÁZADBAN

II.1. Az egyházmegye területi kiterjedése

II.2. Az egyházmegye egyházszerkezete és plébániái

III. A GYŐRI EGYHÁZMEGYE VASVÁRI FŐESPERESSÉGE A 18. SZÁZADBAN

III.1. A főesperesség egyházszerkezete és plébániahálózata

III.1.1.a Esperesi kerületek

III.1.1.b Plébániahálózat

Szerzetesi fenntartású plébániák

III.2. A főesperesség lakossága, nyelvi és vallási viszonyai

IV. AZ ALSÓPAPSÁGRA VONATKOZÓ EGYHÁZI ELVÁRÁSRENDSZER A 18. SZÁZADBAN

IV.1. Ubi primum

IV.2. Zichy Ferenc

IV.3. Epistola pastoralis

IV.4. Szily János

IV.5. Instructio Venerabilis Cleri Dioecesis Sabariensis

V. ALSÓPAPSÁG A VASVÁRI FŐESPERESSÉGBEN

V.1. Az alsópapság személyi állományának vizsgálata

V.1.1. Életkor, származás

V.1.2. Tanulmányok

V.1.2.a Győr, a képzési központ

V.1.3. Nyelvtudás

V.1.4. Könyvkultúra

V.2. Paptartás és plébániai jövedelmek

V.2.1. Szabályozás

V.2.2. A javadalmazás

V.2.2.a Domus parochialis

V.2.2.b Terrae arabiles parochiales, prata parochialia,
silvae parochialis

V.2.2.c Stola parochi

V.2.2.d De aliis beneficiis

V.2.2.e Szentlőrinc és Csehimindszent

V.2.2.f Összkép

V.2.3. Káplántartás

V.2.4. Végrendelkezés

V.3. Papi életutak

V.3.1. Horizontális mozgástér: az egyházmegye határain
innen és túl

V.3.1.a Áthelyezési statisztikák és stratégiák

V.3.2. Vertikális mozgástér: az egyházmegye határain belül

V.3.2.a A vasvári főesperes és a vasvár-szombathelyi káptalan

V.3.2.b Kanonokok, esperesek

V.3.2.c Apáti és préposti címek a győri egyházmegyében

V.4. Plébános a források tükrében

V.4.1. Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek plébánosképe

V.4.2. Az esperesi összeírások plébánosképe

V.5. Konfliktusok és normaszegések

V.5.1. Konfliktus: Nagynarda és az adminisztrátor

V.5.2. Konfliktus: Belsőrákos és új plébánosa

V.5.3. Normaszegések és kihágások

V.6. A szerzetes mint plébános

V.6.1. Szerzetesi pasztoráció

V.7. A plébános segítői

V.7.1. Familia parochi

V.7.2. Servi ecclesiae

V.7.2.a Ludi magistri

V.7.2.b Obstetrices

VI. ÖSSZEGZÉS

VII. NÉVTÁR

VIII. HELYSÉGNÉVTÁR

IX. BIBLIOGRÁFIA

II. A KUTATÁSI TÉMA

Dolgozatomban a győri egyházmegye vasvári főesperességében működő alsópapság mint egyházi társadalmi réteg 18. századi történetét igyekszem bemutatni, elsősorban egyházlátogatási jegyzőkönyvek, esperesi kerületi összeírások és szentszéki jegyzőkönyvi adatok alapján.

A kutatás időbeli határvonalait a korszak és a terület sajátos forrásadottságai miatt, maguk a források jelölték ki: a plébániahálózatra vonatkozóan az 1733. évi *Cassa parochorum* összeírással veszem fel a fonalat. Mivel ez az összeírás személyi adatokat nem tartalmaz, az alsópapságra vonatkozóan, az eddig kutatás tárgyát nem képező, 1748-ban készült plébániai összeírás jelenti a kiindulópontot. Két nagy, a teljes vasvári főesperesség területét érintő egyházlátogatási jegyzőkönyv a dolgozat két fontos pillére: az 1754 és 1758 között készült Batthyány József-féle *canonica visitatio* jegyzőkönyve, valamint a Szombathelyi Egyházmegye felállítását (1777) követő első, Szily János püspök-féle egyházlátogatási jegyzőkönyv (1778–1781).

Fontos megjegyezni, hogy a Szily-féle egyházlátogatás még a győri püspök és a győri püspökség egyházkormányzati törekvéseit tükrözi, ezen döntések kifutását, eredményeit érhetjük benne tetten. Ez a dokumentum valójában az utolsó és legteljesebb pillanatkép erről a vidékről a 18. században.

A területi határvonalak a győri egyházmegye vasvári főesperessége határai mentén húzódnak, mely Vas vármegye teljes területét, illetve a szomszédos vármegyék bizonyos településeit foglalta magában. Mivel ez az egyházkormányzati egység nem maradt intakt a vizsgált korszak egészében, még 1770-ben négy főesperességre osztották fel, a terület megnevezésekor alkalmazhatónak vélem a terület állami közigazgatási megnevezését, a „Vas vármegye” kifejezés használatát.

A vizsgált terület szűkítését, tehát a győri egyházmegye egyetlen, bár legnagyobb kiterjedésű egyházkormányzati egységének kiválasztását egyrészt a források tették szükségessé. Az egyházmegye teljes területére kiterjedően összehasonlítható, hosszú idősorok készítése források hiányában nem lehetséges, adott területre vonatkozóan azonban viszonylag teljes, időről időre megismételt adatfelvételek a vasvári főesperességről állnak rendelkezésünkre.

Meg kell jegyeznünk továbbá, hogy a vizsgált terület nagy plébániaszáma alapján, a korszakra vonatkozóan releváns megállapításokat tehetünk. 1748-ban 97 plébánia adatait tudtam felhasználni, 1754-58-ra vonatkozóan azonban már 107 plébániáét. A terület plébániáinak a száma 1771-re 117-re növekedett, egy évvel a szombathelyi egyházmegye felállítása előtt, 1776-ban pedig már 118 volt. A Szily János végezte egyházlátogatás jegyzőkönyveiben a korábbi egyházkormányzati egység(ek)hez tartozó plébániák adatait kerestem ki, az elemzésbe ezek kerültek bele, így az eredményeket nem torzítják a korábban a veszprémi vagy a zágrábi egyházmegyéhez tartozó plébániák adatai.

Ezen plébániaszám alapján megalapozottnak gondolom a területi határvonalak meghúzását, hiszen a magyarországi egyházmegyéken végigtekintve azt láthatjuk, hogy gyakran teljes egyházmegyék plébánia-adatai hasonlatosak a 18. század eleji-közepi vasvári főesperességéhez. Az 1738 és 1742 között, a pécsi egyházmegyéről készült egyházlátogatási jegyzőkönyv 43 plébániát jegyez föl, a teljes Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye területén pedig több évtizedes újjáépítő munkát követően, 1784-ben összesen 72 plébánia működött. A szomszédos veszprémi egyházmegye területén az 1730-as évek elején összesen 95 plébánia működött, itt is kitartó szervező munka folyt, melynek köszönhetően a plébániák száma az 1770-es évek végére elérte a 185-öt.

Kutatásom fókuszában a győri egyházmegye vasvári főesperességének alsópapsága áll. Korábban a tudományos kutatásba be nem vont források (esperesi összeírások, illetve jelentések) segítségével összeállítottam az 1748 és 1781 között a vasvári, illetve később a szombathelyi, németújvári, sárvári és őrségi főesperesség területén lelkipásztori szolgálatot teljesítő klerikusok (adminisztrátorok, káplánok, plébánosok) névtárát (303 fő).

III. A KUTATÁS EREDMÉNYEI

Első kutatói kérdés: a rendelkezésre álló adatok alapján lehetséges-e a vasvári főesperesség alsópapi személyi állományának vizsgálata?

A feltárt életrajzi adatok alapján ismertettem mindazt, ami a klerikusok életkoráról, származásáról, tanulmányairól, nyelvtudásáról és könyvkultúrájáról a források alapján megismerhetővé vált. Mindezek alapján a 18. századi papság személyi állományának száma növekvő, átlagéletkora pedig „fiatalodó” tendenciát mutat. Míg 1748-ban az adatfelvétel időpontjában a papok 40%-a nem töltötte még be 40. életévét, addig az 1770-es évek végi összeíráskor ez az arány már 48%. Származási adatok csak az 1778-81-es adatfelvételtől ismertek. Ez alapján a század utolsó harmadában a Vas vármegyében szolgálatot teljesítő papok közül a magyarországi születésűek szinte kizárólag a győri egyházmegye területéről származtak. Kiemelten Vas vármegyéből (41%) és Sopron vármegyéből (21%). A Magyar Királyságon kívülről érkezők aránya – különösen a 17. században tapasztaltakhoz képest – csekélynek mondható, mindössze 8% körüli.

A szemináriumi képzés átalakításával, minőségének növelésével párhuzamosan növekedett az egyházmegye püspöki székhelyének, Győrnek mint képzési központnak a jelentősége. Szerepének felértékelődését mutatja, hogy a 18. század derekán a klerikusok 66%-a végezte felsőfokú tanulmányait Győrött, a század utolsó harmadára ez az arány azonban már 85%. Megjegyzendő azonban, hogy azok a klerikusok, akik tovább tudtak lépni az egyházi középréteg pozícióinak valamelyikébe, néhány esetben kimutatható, hogy más, külföldi képzési helyen is megfordultak és valószínű, hogy spekulatív teológia mellett kánonjogot is hallgattak, illetve teológiai vagy kánonjogi doktorátust szereztek. Ezek a személyek azonban eleve igen kis

valószínűséggel érkeztek a társadalom alsóbb, szegényebb rétegeiből, túlnyomó részüknél legalább mezővárosi polgári származás feltételezhető.

Második kutatói kérdés: a plébánosok és a lokális közösségek között kötött contractusok és plébániai jövedelmek bemutatása.

Két összeírás adatait vizsgáltam, pontos és teljes kép azonban egyik alapján sem rajzolható meg. Az 1733-ban a vasvári főesperességről is elkészült a Cassa parochorum-összeírásból a kemenesaljai kerület nagy részének, illetve a szombathelyi és tótsági kerület több plébániájának adatai hiányoznak. Az 1767-es, Zichy Ferenc püspöknek megküldött esperesi beszámolóok pedig a vasvári főesperesség plébániahálózatának nagyjából 60%-ának éves összevételét ismerhetjük csupán meg. Ezen adatok alapján valódi tendenciák nem mutathatóak ki. 1733-ban az ismert plébániák 58%-ának éves bevétele nem érte el a 150 forintot, tehát jogosult volt lelkésszépénztári kifizetésre. Ez az arány azonban biztosan magasabb lenne, ha ismernénk a teljes kemenesaljai és tótsági espereskerületi viszonyokat, hiszen egyéb források azt mutatják, hogy ezek a plébániák a vármegye legszegényebb vidékein feküdtek. Az 1767-ben (szintén nem teljes összesítések alapján) a plébániák 45%-ának éves bevétele még mindig nem érte el a 150 forintot. Mivel ebben az esetben épp a kemenesaljai espereskerületben fekvő települések (36%) adatai ismertek, joggal feltételezhetjük, hogy a forrásadottságok okozta szelekció ezúttal a negatív irányba torzít. A Lelkészpénztártól érkező segítség sokkal nagyobb jelentőségű lehetett a vasvári főesperesség plébánosai számára, mint azt ezen adatokból elsőre gondolhatnánk, mértékének megállapítása azonban további források feltárása nélkül pusztán spekuláció volna.

Harmadik kutatói kérdés: egy átlagos alsópap előtt milyen pályáiv állt, milyen egyházmegyén belüli előrelépési lehetőségek voltak nyitottak számára a 18. században?

Az 1748-as, 1754–58-as és az 1778–81-es adatfelvétel alapján összeállított névsor vizsgálata azt mutatta, hogy az összesen feltárt 303 klerikusnak a vizitációk időpontjában mindössze 7%-a volt valamilyen cím birtokában, s további 5%-uk kapott a későbbiek folyamán valamilyen javadalom nélküli vagy javadalommal járó címet. Összességében a 18. század második felében a vasvári főesperesség területén lelkipásztori szolgálatot teljesítő ismert klerikusok 12%-a jutott a plébánosi kinevezése mellett további javadalomhoz vagy címhez. Kanonoki stallumokhoz egyértelműen a vármegye tehetős (mező)városi plébániáin keresztül vezethetett az út, ha nem a káptalan látóterében működő klerikusról volt szó. Ebből arra következtethetünk, hogy a káptalanok társadalmi szempontból aluról mérsékelten nyitott intézmények voltak. Figyelemreméltó továbbá, hogy a kanonokok, tehát az egyházi középréteghez tartozó személyek milyen nagy mértékben vettek még részt a pasztorációs tevékenységben a 18. század folyamán.

A klasszikus alsópapi életpálya azonban az esetek 7/8-ában a falusi egyházközségek szolgálatában telt, statikusnak egyáltalán nem mondható rendszerben mozogva. Az 1754-58-as adatfelvételkor még 11%, az 1778-81-es adatok alapján már csupán 6% volt azon klerikusok száma, akik csak egy plébánián szolgáltak (a kápláni időszakot nem számítva) az adatfelvétel időpontjáig. A plébánosi életutakat vizsgálva legjellemzőbb a két vagy három plébánosi szolgálati hely egy pálya során. Ezzel párhuzamosan a 18. század utolsó harmadára egyre inkább jellemző lesz a több, gyakran három-négy különböző plébánián eltöltött, néhány hónapig tartó kápláni szolgálat. Az egyértelműen látszik ugyanakkor a szolgálati helyek felsorolásából, hogy – amint az egyébként várható volt – sem a vármegye, sem a főesperesség, sem

pedig az egyházmegye határa nem jelentett valódi akadályt a plébániaváltásokban.

Negyedik kutatói kérdés: milyen plébánoskép bontakozik ki a forrásokból?

Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek plébánosképe meglehetősen sematikus, egydimenziós. A vizitátorok megjegyzéseiből kirajzolódó ideális pap távol áll a konkubinátus gyanújától, tartózkodik az alkoholtól, híveivel egyetértésben él, jó gazda, de az anyagi javak nem kötik le minden figyelmét és energiáját. Engedelmes: ordináriusa engedélyével tölti be a plébániát és annak engedélyével hagyja el azt, de csak a feljebbvalók által meghatározott ideig. Rendszeresen mutat be szentmisét, azon prédikál, a szentségeket az egyházi előírások szerint szolgáltatja ki. A 18. század második felének vizitációiból ehhez az eszményhez igen közel álló klerikusok vonásai bontakoznak ki.

Az 1748-as esperesi összeírások plébánosképe azonban sokkal plasztikusabb ennél. Ezek a források sokkal inkább nyújtanak valós képet, hiszen egészen biztosan nem szolgáltak reprezentációs célokat, mint az egyházlátogatási jegyzőkönyvek tették. A plébánosok jellemzésének szempontjából legértékesebb forrásnak azonban nem is maga az 1748-as conscriptio tekinthető, hanem az elvétve fennmaradt esperesi levelek és kiegészítések, melyek a legpontosabb képet nyújtják az egyházmegye alsópapságának pontosabb megismeréséhez.

Ötödik kutatói kérdés: melyek azok a normaszegések és kihágások, melyek tipikusnak tekinthetők a vizsgált terület alsópapsága körében?

Neuralgikus pontokként megmaradt a plébános nőkhöz és az alkoholhoz fűződő viszonya, továbbá a kapzsi, fősvény viselkedés és goromba természet, valamint az istenkáromlás. Nagyon súlyos bünt követett el az a pap, aki hanyagságból, nemtörődömségből nem adta fel az utolsó kenetet, vagy bármilyen okból megtagadta a haldoklótól a szentségek kiszolgáltatását. Ebben a kérdésben Zichy püspök rendkívül szigorú álláspontot képviselt. Azok a papok, akik a haldoklótól vagy az újszülöttektől megtagadták a szentségek kiszolgáltatását, megfosztatnak plébániájuktól és az egyházmegyéből is elbocsátották őket.

Míg az 1740-es évek konfliktusaiban, illetve a plébánosok ellen emelt panaszokban inkább a súlyos pénzügyi visszaélések, az erkölcstelen életvitel vagy magatartásbeli problémák merültek fel, addig az 1750-es évek végére tanúi lehetünk egyfajta finomhangolásnak az egyházkormányzat részéről. A papokra vonatkozó elvárásrendszerben – s így az ellenük tett panaszokban – megjelennek új szempontok is, s az esperesi beszámolóokban már helyet kap az elmarasztaló megjegyzés, ha a plébános többször is elmulasztott részt venni a kötelező lelkiyakorlati alkalmon, ha nem prédikál megfelelően, vagy ha rendszertelenül, vagy sohasem tart plébániáján katekézist.

IV. A SZERZŐ FONTOSABB PUBLIKÁCIÓI

TANULMÁNYOK

Alsópapság Nyugat-Magyarországon a 18. században. A vasvári főesperesség papsága. In: Forgó András – Gözsy Zoltán (szerk.): *Katolikus Egyházi Társadalom Magyarországon a 18. században.* Pécsi Egyháztörténeti Műhely 11. Pécs, 2019. 277–298.

Jesuits and their Confraternities in Győr and Sopron during the 18th Century. In: Jiří M. Havlík – Jarmila Hlaváčková – Karl Kollermann (Hgg.): *Orden und Stadt, Orden und ihre Wohlthäter.* *Monastica historia IV.* Prag – St. Pölten, 2019. 359–383.

Adalékok a győregyházmegyei laikus vallásos társulatok történetéhez. A soproni Congregatio Agoniae Christi (1661–1778). In: Arató György – Nemes Gábor – Vajk Ádám (szerk.): *Primus inter omnes.* *Tanulmányok Bedy Vince születésének 150. évfordulójára.* Győr, 2016. 495–520.

A soproni Congregatio Agoniae Christi tagsága az Album oder Nahmen-Buch Einer Hochlöblichen Bruderschaft der Bitteren Todt-Angst Iesu Christi An dem Creutz alapján. In: Kránitz Péter Pál – Szuly Rita (szerk.): *Társadalom térben és időben.* *Tanulmányok az új- és modern kori Magyarország művelődés-, eszme- és társadalomtörténetéből.* Piliscsaba-Budapest, 2015. 221–247.

Theatrical Performances and Confraternities of the Society of Jesus in Győr (1740–1760). In: Gabriella Brutovszky – Júlia Demeter – Gabriella Petres Csizmadia – Katarína Račková (eds.): *Dramas in a border case II.* Nitra, 2015. 75–83.

A győri Congregatio Agoniae Christi tevékenységének és társadalmi szerepének vizsgálata az 1743–1753 közötti időszakban. *Egyháztörténeti Szemle* 14 (2013) 4. 13–30.

SZERKESZTETT KÖTET

Szuly Rita – Kránitz Péter Pál (szerk.): *Társadalom térben és időben.* *Tanulmányok az új- és modern kori Magyarország művelődés-, eszme- és társadalomtörténetéből.* Piliscsaba–Budapest, 2015. 450 p.

KONFERENCIA ELŐADÁSOK

Alsópapság Nyugat-Magyarországon. Egyházi társadalom a 18. századi Magyarországon. Pécs, 2018. szeptember 27–29.

Jesuits and Confraternities in Raab and Ödenburg during the 18th century. Orden und Stadt, Orden und Ihren Wohltäter. Historia Monastica IV. Csehország, Telč, 2018. szeptember 24–26.

The Membership of the Congregatio Agoniae Christi in Sopron (1661–1781). Die Sakralisierung der Landschaft. Internationale Tagung. Stift Seitenstetten, 2017. október 11–13.

Laikus vallásos társulatok a 18. századi vasvári főesperességben. Hitélet és vallásos kultúra a Kárpát-medencében 11. Pápa, 2017. augusztus 21–24.

Jezsuita fenntartású laikus vallásos társulatok a Nyugat-Dunántúlon. „Állam és egyház a modern magyar történelemben. Műhelykonferencia. Budapest, 2015. május 28.